

Tribuna

s u p l i m e n t

DOCUMENTA

Nr. 8/2008

MATIA CORVINUL

565 de ani de la naștere și 550 de ani de la încoronare

Clujul Regelui Matia

Tudor Sălăgean

Clădirea în care, la 23 februarie 1443, s-a născut Matia, cel de al doilea și cel mai mic dintre fiii lui Ioan de Hunedoara, datează de la începutul secolului al XV-lea, și a adăpostit la sfârșitul Evului Mediu cel mai confortabil și mai costisitor han al Clujului. Clădirea este situată pe latura de nord a micii piațete (cca 15 x 25 m) situate la intersecția străzilor Matei Corvin, Sextil Pușcariu, Virgil Fulicea, Victor Deleu și Franklin Delano Roosevelt, în apropierea locului în care se afla, cu șapte secole în urmă, principala poartă de intrare în așa-numita "Cetate Veche" a Clujului. Această piațetă, împreună cu strada Matei Corvin și cu un segment al străzii Victor Deleu, a fost transformată de municipalitatea clujeană, în cursul anului 2006, în zonă pietonală, parte a unui amplu proiect de valorificare turistică a patrimoniului istoric al orașului.

În februarie 1443, când Elisabeta Szilágyi, aflată în drum spre Buda, a poposit pentru o perioadă mai îndelungată la Cluj, unde i-a venit și sorocul, proprietarul hanului era un anume Iacob Méhffi. Cheltuielile legate de șederea la Cluj a soției voievodului Transilvaniei au fost suportate, probabil, de municipalitatea clujeană. Nu trebuie uitat că trecuseră doar cinci ani de când orașul își pierduse o mare parte a privilegiilor, ca urmare a asocierii locuitorilor săi la răscoala "de la Bobâlna" (1437-1438). Ioan de Hunedoara era voievodul din partea căruia clujenii așteptau restituirea acestor privilegii, și era firesc ca ei să profite de șansa reprezentată de prezența Elisabetei Szilágyi în orașul lor. De asemenea, voievodul era un adevărat om al momentului: el devenise, în martie 1442, salvatorul Transilvaniei ca urmare a victoriei de lângă Sibiu asupra lui Mezid beg, și apoi eliberatorul Țării Românești ca urmare a unei alte victorii răsunătoare obținute, în septembrie același an, asupra turcilor conduși de beilerbeiu Rumeliei, Shehabeddin. Matia fusese conceput, prin urmare, în intervalul dintre cele două bătălii, în perioada în care voievodul realiza mobilizarea forțelor Transilvaniei pentru cea dintâi ofensivă încununată de succes împotriva otomanilor.

Nașterea lui Matia la Cluj a fost, așadar, una aproape întâmplătoare, însă această "întâmplare" nu a fost tratată cu indiferență nici de marele rege, și cu atât mai puțin de locuitorii orașului. În anul 1467, după ce a înfrânt, având și sprijinul clujenilor, rebeliunea unei facțiuni a nobilimii transilvane care îi era ostilă, Matia Corvinul și-a demon-

strat afecțiunea față de casa în care văzuse lumina zilei, scutindu-i pentru totdeauna pe proprietarii ei de achitarea taxelor și impozitelor. Această scutire a transformat "casa Matia" într-o proprietate extrem de valoroasă, cu atât mai mult cu cât ea a fost recunoscută și confirmată de regii și principii care i-au succedat.

Matia Corvinul a făcut orașului și alte servicii importante. În 1470, el a donat Clujului târgul Cojocna, centru de exploatare a sării, care a contribuit la creșterea veniturilor orașului. Prin hotărârile din 1467, 1478 și 1485, Matia a încurajat așezarea în oraș și eliberarea iobagilor care, în prealabil, își achitaseră obligațiile față de stăpânii lor. Preocupat de buna funcționare a administrației orașului, Matia a decis, în 1468, instituirea unei parități în Consiliul celor O Sută între patricieni ("oamenii cu stare bună") și membrii breslelor, care

Matia Corvin

aveau dreptul să își desemneze, fiecare, câte 50 de reprezentanți. Domnia sa este legată de finalizarea, refacerea sau începerea construcției câtorva dintre cele mai reprezentative monumente ale orașului. De această epocă sunt legate atât finalizarea Bisericii Sf. Mihail, în preajma anului 1480, cât și completarea incintei fortificate a orașului prin ridicarea, în preajma anului 1475, a Turnului Croitorilor. Cea mai importantă ctitorie clujeană a

lui Matia a fost însă Biserica Franciscanilor Minoriti (în prezent reformată) de pe strada Lupilor (astăzi M. Kogălniceanu), finanțată printr-o consistentă donație regală, a cărei construcție a început în 1486, și care îi poartă și ea, până astăzi, numele ("Biserica lui Matia").

În același timp, tradiția nașterii clujene a regelui Matia nu s-a pierdut niciodată în secolele următoare. În secolul al XVI-lea exista deja un adevărat cult pentru memoria marelui rege, cult care a transformat "Casa Matia" într-un loc frecventat de mereu mai numeroșii vizitatori ai orașului. Este o epocă în care se manifestă primele semne ale apariției "turismului" laic, dezvoltat în mod firesc într-o perioadă de intensă circulație în Europa a meșteșugarilor și negustorilor, a medicilor și spișterilor, a studenților și a erudiților rătăcitori, a artiștilor și cartografilor, a predicatorilor de toate culorile și a victimelor persecuțiilor religioase, dar și a tinerilor nobili dornici să își desăvârșească educația. Interesul acestor călători este din ce în ce mai puțin strict și direct economic, ei arătându-se preocupați de aspectele inedite ale culturii localităților pe care le străbăteau și, evident, de istoriile legate de marile personalități legate de un loc sau de altul. Este o epocă în care, după cum ne arată cronica lui Gáspár Heltai, Matia devine, în tradiția urbană clujeană, o întruchipare a dreptății și a perfecțiunii, un model al suveranului apropiat oamenilor simpli, cărora le cunoaște greutățile și acționează pentru a le remedia.

Cronica lui Gáspár Heltai consemnează, în acest sens, una dintre cele mai cunoscute legende ale istoriei clujene, pe care, până astăzi, bunicii continuă să o povestească nepoților. Legenda spune că Matia, aflat în trecere prin Transilvania, și-ar fi lăsat numeroasa suită în cetatea episcopală a Gilăului și, deghizat în student călător, ar fi intrat incognito în orașul său natal, pentru a vedea cu ochii săi starea de spirit a locuitorilor și atitudinea conducătorilor orașului față de ei. În Piața Centrală a orașului, Matia a asistat, plin de revoltă, la o scenă în care plebeii orașului erau obligați de oamenii judei, sub amenințarea biciuirii, să care cu brațele bușteni pentru gospodăria sa. Protestând împotriva acestei nedreptăți, regele deghizat în student a fost biciuit și obligat să se alăture sârmanilor orașului în munca grea pe care aceștia o făceau, până la asfințitul soarelui. Legenda spune însă că Matia ar fi avut însă inspirația de a scrie cu cărbune, pe trei lemne de foc din curtea judei, următoarea însemnare: "Aici a fost regele Matia! Unde este dreptatea?". Eliberat odată cu lăsarea serii, regele s-a întors în tabăra sa de la Gilău. A doua zi, Matia a revenit în oraș, în fruntea suitei sale strălucitoare, fiind întâmpinat cu mare fast de judele și de frun-

tașii orașului. Întrebat fiind despre respectarea legilor care interziceau exploatarea abuzivă a oamenilor liberi, judele orașului l-ar fi asigurat pe suveranul său că aceste legi erau respectate fără nici cea mai mică urmă de abatere. Atunci, regele și-a pus oamenii să răscolească stivele de lemne din curtea judeului, până la găsierea celor trei bucăți de lemn pe care fusese făcută inscripția incriminatoare. Apoi, Matia l-a pedepsit pe judele orașului și a luat măsuri pentru a asigura stricta respectare a drepturilor și libertăților tuturor cetățenilor orașului.

Această legendă constituie o expresie a aspirațiilor către libertate și dreptate specifice epocii Reformei. Mitul lui Matia este reinterpretat din această perspectivă, marelui rege născut la Cluj fiindu-i atribuit, cu convingere și nostalgie, numele "Matia cel Drept". Grilajele ferestrelor casei Matia erau ornamentate în această epocă cu corbi heraldici, iar în interiorul clădirii, încăperea în care se născuse Matia - prima de pe partea stângă, după intrarea pe poarta gotică păstrată până astăzi - ajunge să fie obiectul unui interes aparte. Această încăpere a fost marcată, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, cu o inscripție al cărei text ni s-a păstrat într-o transcriere din anul 1758:

"Matthias, dei gratia beatae memoriae olim Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae rex, filius quo[n]dam domini Joannis Hunyadi, natus hic in isto hypocausto anno 1444, die 27 Martii(!), 3 hora matutina, qui fideliter patriae inservivit regnavitque foeliciter usque ad vitae suae finem." ["Matia, de bună amintire, prin grația divină rege al Ungariei, Boemiei, Dalmației și Croației, fiul răposatului domn Ioan de Hunedoara, născut aici, în această încăpere, în anul 1444, în ziua de 27 martie, la a treia oră a dimineții, și-a servit patria cu credință și a domnit cu fericire până la sfârșitul vieții sale."]

Acest cult al memoriei lui Matia a fost augmentat, în aceeași epocă, de o altă coincidență care nu putea să nu lase urme în mentalitatea epocii. La 1 ianuarie 1557, într-o clădire situată pe latura de est a aceleiași piațete la care am făcut referire, la 114 ani distanță, dar la mai puțin de 15 metri distanță de locul nașterii regelui Matia, a avut loc un alt eveniment din aceeași categorie: este

vorba despre nașterea lui Ștefan, fiul lui Gheorghe Bocskai și al Cristinei Sulyok, cel care avea să devină unul dintre marii principii ai Transilvaniei și unul dintre actorii politici importanți ai Europei timpului său, fiind cel dintâi principe ardelean care a obținut victorii decisive împotriva armatelor imperiale habsburgice. La fel de interesant este faptul că, asemeni lui Matia, și Ștefan Bocskai s-a născut la Cluj în împrejurări care ar putea fi considerate un rezultat al întâmplării: tatăl său, Gheorghe Bocskai, primise în această clădire domiciliu forțat din partea principelui Ioan Sigismund Zapolya, ale cărui vederi politice și orientări religioase nu le împărtășea; în timpul în care era nevoit să se supună acestui arest domiciliu, soția sa Cristina Sulyok a dat naștere micului Ștefan, un personaj care avea să domine viața politică a Transilvaniei de la cumpăna secolelor al XVI-lea și al XVII-lea. Însă, la fel ca Matia, nici Ștefan Bocskai nu a tratat cu indiferență clădirea în care văzuse lumina zilei, iar municipalitatea orașului a amplasat aici, în anul 1606, o amplă inscripție încununată cu blazonul princiar al lui Bocskai care se păstrează și astăzi. Pentru a nu lăsa loc altor întrebări, trebuie să subliniem aici faptul că Matia Corvinul și Ștefan Bocskai sunt singurul rege și, respectiv, singurul principe care s-au născut vreodată în cetatea Clujului. Ambele nașteri, datorate unor mai mult sau mai puțin fericite întâmplări, au avut loc în două clădiri foarte apropiate, situate pe laturile uneia și aceleiași piațete.

În preajma anului 1740 clădirea a intrat în posesia municipalității, îndeplinind ulterior diferite utilități publice, de la spital militar până la închisoare. Către mijlocul secolului al XIX-lea, casa Matia ajunsese o clădire veche și nu foarte îngrijită, situată într-o zonă a orașului care nu mai trezea prea mult interes. În anul 1887, clădirea a fost însă vizitată de împăratul Francisc Iosif I, care a încurajat renovarea și consolidarea acesteia și a donat suma necesară pentru realizarea și amplasarea, pe fațada clădirii, a unei plăci comemorative. Proiectul acesteia a fost realizat de artistul Lajos Pákey, execuția propriu-zisă aparținându-i sculptorului György Zala. Textul acestei plăci, în limba maghiară, are următoarea traducere: "În această casă s-a născut, la 27 martie 1443, Matia cel Drept, fiul lui Ioan de Hunedoara și al Elisabetei Szilágyi.

Prin grația marelui rege, casa sa natală a fost scutită de orice obligație. Principele Transilvaniei Gheorghe Rákóczi al II-lea a confirmat privilegiile acestei case. Regele nostru apostolic, Francisc Iosif I, a onorat-o cu vizita sa la 23 septembrie 1887, și, prin donația sa generoasă, s-a îngrijit să fie însemnată pentru veșnica pomenire. Ilustrând respectul și admirația, această placă comemorativă a fost amplasată de orașul liber regal Cluj pe casa de naștere a celui mai mare dintre fiii săi. 1888."

După 1896, Casa Matia a fost restaurată din fondurile municipalității, iar în 1901 a fost acordată Societății Carpatine, în vederea amenajării unui muzeu. Deschiderea muzeului a fost realizată în anul 1902, odată cu dezvelirea grupului statuar al regelui Matia Corvinul din Piața Centrală a Clujului. Deși muzeul Societății Carpatine avea un caracter preponderent etnografic, în sala de naștere a regelui Matia a fost amenajată o expoziție comemorativă, care cuprindea o serie de obiecte care ilustrau (sau despre care se credea că ilustrează) personalitatea sa și legăturile sale cu orașul de pe Someș. Muzeul a funcționat până în anul 1935, când colecțiile sale au fost evacuate și donate altor muzee clujene.

Cel mai important monument clujean dedicat memoriei marelui rege a fost însă grupul statuar inaugurat în anul 1902, în Piața Centrală a orașului. Opera reprezintă "câtecul de lebădă" și încununarea carierei sculptorului János Fadrusz (1858-1903), fiind inaugurată cu un an înaintea încetării sale din viață. În contrast cu o parte a contemporanilor săi, ale căror lucrări erau încărcate de patos, János Fadrusz a fost unul dintre puținii artiști ai epocii care respectau tradițiile clasice ale sculpturii monumentale. Opera sa includea o statuie ecvestră a Mariei Tereza (1892-1896), realizată la Bratislava (distrușă în anul 1919 de autoritățile cehoslovace, care au considerat-o un simbol al dominației habsburgice), și, în Transilvania, două monumente realizate la Zalău: "Wesselényi" (1901) - demontată de autoritățile românești în 1935, dar reamplasată pe vechea locație de autoritățile maghiare în anul 1942, și existentă până astăzi - și "Memorialul Tuhutum" (1902) - aceasta din urmă distrușă. Proiectul său pentru realizarea grupului statuar al regelui Matia, prezentat Comisiei desemnate de municipalitatea clujeană în anul 1894, a fost declarat câștigător. Macheta de ceară a grupului statuar este păstrată astăzi la Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei. Mai mult decât atât, proiectul lui János Fadrusz a obținut Medalia de Aur a Expoziției Mondiale de la Paris. Era un prim și spectaculos pas către celebritatea pe care a dobândit-o, în timp, grupul statuar dezvelit, în anul 1902, în Piața Centrală a Clujului.

Casa Matia Corvin - 1890

Ceremoniile organizate cu ocazia dezvelirii grupului statuar, la 12 octombrie 1902, au fost fastuoase. Guvernul Ungariei a fost prezent in-corpore, în frunte cu primul ministru, contele Apponyi, găzduit în celebrul hotel New-York. Serviciul divin a fost oficiat de către episcopul Majlath al Transilvaniei în catedrala Sf. Mihail - edificiu care adăpostește o copie a unei alte celebre opere a lui János Fadrusz, crucifixul realizat la Viena în anul 1892. Familia imperială a fost reprezentată de tânărul arhiduce Joseph August, fiul arhiducelui Iosif, în numele împăratului-rege Francisc Iosif I. Manifestația nu a fost caracterizată prin excese naționaliste. În pofida așteptărilor, maghiarii radicali nu au folosit prilejul pentru a organiza manifestații împotriva reprezentantului familiei imperiale, care a fost dealtfel aclamat, la sosirea sa în Cluj, de românii și evreii, dar și de numeroși maghiari din Cluj.

În prezent, Casa Matia este administrată de Universitatea de Arte și Design "Ion Andreescu", care a realizat o serie de investiții în restaurarea și repunerea sa în valoare. În anul 1996, la inițiativa fostului primar al Clujului, Gheorghe Funar, a fost instalată o a doua placă comemorativă, în limbile română și engleză, al cărei text, cu accente exclusiviste care nu se regăsesc în inscripțiile mai vechi, a generat numeroase critici: "Potrivit tradiției istorice, în această casă s-a născut Matei Corvin, fiul marelui oștean Iancu de Hunedoara, voievod al Transilvaniei și guvernator al Ungariei. Românul Matei Corvin este considerat, datorită înfăptuirilor din timpul domniei sale, 1458-1490, cel mai mare rege al Ungariei". În primul rând, Matia este numit în mod greșit "Matei", o eroare destul de frecventă în istoriografia română. Fiul lui Ioan de Hunedoara purta, în realitate, numele apostolului Matia, și nu pe acela al evanghelistului Matei. Cele două nume sunt distincte și în limbile latină (Matthias, respectiv Matheus) și maghiară (Matyas, respectiv Maté), ca dealtfel în toate limbile europene. Numele apostolului Matia este de asemenea prezent în toate edițiile românești ale Noului Testament. Începând cu Gheorghe Șincai, istoricii români din Ardeal l-au numit întotdeauna marele rege Matia sau Matiaș, formă întâlnită dealtfel și în scrierile lui Nicolae Iorga.

De asemenea, textul plăcii memoriale din 1996 afirmă fără nicio rezervă că Matia ar fi fost "român", fără a ține seama că mama regelui, Elisabeta Szilágyi, provenea dintr-o familie nobilă maghiară. În plus, ironia rezultată din asocierea "românismului" lui Matia cu presupusa sa calitate de "cel mai mare rege al Ungariei" - o ierarhizare a meritelor marilor regi ungari nefiind, în realitate, posibilă - este, de asemenea, inacceptabilă într-o comunitate în care locuitorii de etnie maghiară reprezintă un procent însemnat.

Anul 2008, în care se împlinesc 550 de ani de la încoronarea lui Matia și 565 de ani de la nașterea sa, a adus începerea lucrărilor de restaurare a grupului statuar din Piața Centrală a Clujului, lucrare finanțată în comun de guvernele României și Ungariei. De asemenea, la ședința comună a guvernelor celor două țări, desfășurată la Sibiu în noiembrie 2007, a fost luată inițiativa înființării, în casa în care s-a născut marele rege, a unei expoziții comemorative consacrate acestuia.

Specificul stăpânirilor românești în țara (districtul) Hațegului în prima decadă de domnie a regelui Matia Corvinul

Ioan-Aurel Pop, Universitatea "Babeș-Bolyai", Cluj-Napoca

T ara Hațegului are o individualitate aparte, despre care *Antonius Verancius* (Anton Verancsics), atunci când scria, pe la 1550, despre *viața nenorocită* a românilor, dădea detalii semnificative. Autorul croato-ungar spune că românii, urmașii romanilor, nu aveau în Transilvania *nicio libertate, nicio nobilime, niciun drept al lor, în afară de un număr mic, locuind în districtul Hațeg, în care se crede că a fost capitala lui Decebal și care, pe vremea lui Iancu de Hunedoara, băștinaș de acolo, au dobândit nobilitatea pentru că întotdeauna au luat parte neobosit la lupta împotriva turcilor*. Una dintre cauzele situației hațegane data din epoca în care pentru a fi nobil în regatul ungar nu a mai fost suficient să ai pământ, lucrat de oamenii tăi, și să lupți călare și să fii recunoscut ca atare de o comunitate, ci a fost nevoie și de o recunoaștere de drept, din partea puterii centrale, prin document scris, cu valoare de privilegiu. Regula a fost aproape generalizată, cel puțin ca măsură intenționată, de către regii angevini (1308-1382), mai ales de către Ludovic I cel Mare -, care a condiționat *expressis verbis* calitatea de nobil de actul de donație regală. Procesul însă - departe de a se putea finaliza - a fost continuat masiv sub Sigismund de Luxemburg, Iancu de Hunedoara și Matia Corvinul (1387-1490), iar prilejul continuării sale cu succes a fost dat de Cruciada Târzie. În tot acest timp, foarte mulți stăpâni de pământ din Regatul Ungariei, mai ales din regiunile sudice și sud-estice - cele mai expuse asalturilor otomane - și-au oficializat calitatea de nobili îndeplinind și invocând serviciile militare (antiotomane, dar nu numai) în slujba regelui și a Sfintei Coroane. Cei înscrși pe o asemenea traiectorie se asigurau astfel și împotriva oricăror contestații, devenind nobili oficiali și nemaiputând fi deposedați. În acest sens, momentul de apogeu pentru Țara Hațegului a fost epoca lui Iancu (1441-1456). De aceea - cum s-a văzut mai sus - Verancsics - la circa un secol de la evenimente, știa că elita românească a districtului Hațeg, privit de el ca o excepție, dobândise nobilitatea sub Iancu, *băștinaș de acolo*. Faptul este adevărat la modul statistic, după "legea numărului mare" și nu în chip absolut. Innobilările se făcuseră și anterior (mai ales sub

Sigismund de Luxemburg) și aveau să continue și sub Matia Corvin, Vladislav II și Ludovic II.

Domnia regelui Matia a început sub auspicii bune pentru hațegani. Regele, a cărui familie pornise de pe meleagurile acelea, era adesea privit, cel puțin la început, ca unul de-al lor. Poate și de-aceia, din primul an de domnie se cunosc minim opt donații de moșii numai în Țara Hațegului, pentru feudații români. Tot atunci s-au conturat și aproape toate tipurile de acte (donații, confirmări, scutiri ori imunități) rămase valabile pentru întreaga perioadă a domniei. Numărul donațiilor și întăririlor de posesiuni crește semnificativ în cursul următorului deceniu. Demn de reținut este în acest cadru faptul că absolut toate posesiunile donate după tipicul feudal al Regatului Ungariei apar ca vechi stăpâniri cneziale ale mărunților proprietari locali - cnezii. Toate aceste *posesiuni* donate de Matia se dovedesc vechi cnezate sau părți de cnezate, *în a căror netulburată stăpânire se spune că s-au aflat din vechime înaintașii acestora... și ei se află și acum...* Cu alte cuvinte, majoritatea daniilor erau doar confirmări în vechi stăpâniri obișnuite, care se derulau în virtutea dreptului cnezial, ca variantă a dreptului românesc. După revolta transilvană din 1467, vreme de cel puțin cinci ani, nu se mai păstrează mărturii despre donații regești în Hațeg. Situația are multiple explicații. Una dintre cele mai importante este, în contextul de față, faptul că Matia a socotit revolta transilvană, mai mult decât alte probleme interne pe care le-a înfruntat de-a lungul domniei sale, drept o jignire personală, drept o încălcare a încrederii sale tocmai de către cei care ar fi trebuit teoretic să-i stea cel mai aproape, mai ales că anterior multe dani și confirmări purtaseră însemnarea *din porunca domnului rege însuși*. La 1490, hațeganii nu l-au sprijinit pe Ioan fiul lui Matia, moștenitorul dorit de acesta la tron. În ultimele două decenii, crescuse distanța dintre modelul patern de integrare a acelor *nobiles Valachi* în structurile regale și căile de acțiune și interes ale regelui, chiar dacă acesta contribuise la păstrarea specificului Țării Hațegului.

Bibliotheca Corviniana: manuscrite iluminate

Porțile creștinătății: Căderea Constantinopolului și lupta antiotomană în manualele românești de istorie din 1947 și până astăzi. Ștefan cel Mare, Vlad Țepeș, Iancu de Hunedoara și „Matei” Corvin

Florian Kührer, Universitatea Viena

Această ultimă pâlpâire a puterii Imperiului Bizantin s-a stins și celebra biserică Sfânta Sofia, ridicată de către Iustinian, a fost transformată, la fel ca și alte biserici, într-o moschee. Imperiul Otoman a luat locul Imperiului Bizantin și Constantinopolul, capitala de odinioară a lui Constantin cel Mare, a devenit Istanbulul turcesc. În aceste cuvinte, sintentiza manualul lui Mihai Roller (ediția din 1958) căderea capitalei Imperiului Roman de Răsărit, singurul spin al rezistenței de importanță vitală rămasă în spatele lor în urma expansiunii [otomanilor]. Căderea Constantinopolului nu era semnificată doar din punct de vedere politic și militar, ci și în plan simbolic. Dunărea devenea linie de front în lupta antiotomană, iar principatele dunărene deveneau porți ale creștinătății. Inclusiv la acest reprezentant emblematic al istoriografiei staliniste românești, era prezentat faptul că prin acest eveniment din primăvara lui 1453 se pierdea un reper important al identității religioase și culturale. Manualele de istorie din următoarele decenii au neglijat însă tot mai mult acest aspect religios al evenimentului. Abia după 1989, a cunoscut Bizanțul o renaștere

în plan școlar, ca punct de referință religioasă la nivelul Evului Mediu. Manualele, unele dintre cele mai bune indicatoare pentru a sesiza continuitățile și schimbările intervenite la nivelul reprezentării istoriei naționale, funcționau (funcționează) ca "transportatori" între "sus" și "jos", între o doctrină (concepție) istorică, mai mult ori mai puțin impregnată ideologic, și "masa-receptacul". Din această perspectivă, merită subliniat faptul că la granița dintre istoriografia pre 1989 și formula pluralistă a manualelor apărută spre sfârșitul anilor 1990, amenințarea otomană semnifică (retroactiv) pentru România intrarea în marea istorie europeană (în Europa), cum este cazul în manualul din 2000, coordonat de către Stelian Brezeanu. Astfel, ...lumea românească a avut șansa să aducă pe scena ei [a Europei] politică personalități de prim rang din istoria lor, conștiente de misiunea de a apăra ființa statelor lor. "Conducerea" misiunii revenea unei "echipe", a cărei componență, din punct de vedere școlar, respecta un tipar stabilit cu decenii în urmă (precum în ediția din 1979, a manualului publicat sub direcția lui Ștefan Pascu): Ștefan cel Mare, în Moldova, Vlad Țepeș, în Țara

Românească, respectiv, și mai ales, cu precădere înainte de 1453, Iancu de Hunedoara, guvernator al Ungariei, voievod al Transilvaniei și al Țării Românești, părinte al Moldovei, precum și fiul acestuia Matei Corvin.

Iancu (respectiv Ioan/ János) și în special fiul său Matei (adică Matia) reprezintă cazuri particulare din punct de vedere românesc. Ambii sunt de origine românească, dar catolici. Fiul este orientat în primul rând spre Apus, iar prin natura funcției sale, și nu numai, acționează, mai mult decât tatăl său, în cercuri maghiare de putere. În acest sens, explicația lui Lucian Boia, în exprimarea din ediția germană a lucrării sale dedicate miturilor scrisului istoric românesc (2002), că rămânerea lui Iancu într-un relativ con de umbră se datorează încadrării sale antagonice româno-maghiare, este valabilă și în cazul fiului său, cu precizarea suplimentară că Matia beneficiază, de la începutul secolului XX, în special, și de imaginea de "trădător al neamului său" în rândul istoriografiei române. Între aceste coordonate, este evident că, dincolo de spațiul clasic al manualelor școlare de istorie, Țările Române și Transilvania se plasau (plasează) nu doar la limita externă a porții creștinătății, ci și la pragul intern al acesteia, și anume la trecerea/ granița dintre Biserica (Bisericele), și cultura, Răsăritului și cea (cele ale) a Apusului. În acest context, nu trebuie să surprindă faptul că, dintre marile figuri medievale de origine românească, cea a lui Matia Corvin este cea mai puțin "recuperată" de către istoriografia românească, fie că ne referim la producția istorică de nivel universitar ori academic, fie că ne concentrăm asupra "imaginii" acesteia în cadrul manualelor de școală.

Sive vincitur Hungaria... Raporturile de putere dintre Imperiul Otoman, Regatul Ungariei și vecinii acestora în vremea lui Matia Corvin din perspectiva surselor grecești

Johannes Preiser-Kapeller, Academia Austriacă de Științe, Viena

Dacă Ungaria este învinsă ori obligată să intre într-o alianță cu turcii, atunci nici Italia, nici Germania nu vor fi sigure, iar Rinul nu-i va mai apăra pe francezi (Sive vincitur Hungaria sive coacta iungitur Turcis, neque Italia neque Germania tuta erit neque satis Rhenus Gallos securos reddet). Avertismentul lui Aeneas Silvio Piccolomini, viitorul papă Pius II, din celebrul său discurs Constantinopolitana clades, ținut pe 15 octombrie 1454, la Reichstag-ul de la Frankfurt, la mai bine de un an de la căderea Constantinopolului, a făcut carieră. Totodată, Piccolomini a subliniat însă și șansele pe care o campanie comună antiotomană a Apusului le avea, întrucât nu doar statele din vestul continentului ar fi urmat să lupte împotriva sultanului, ci și popoarele din Răsărit s-ar fi ridicat împotriva puterii acestuia. Textul latin este deosebit de sugestiv din acest punct de vedere, la fel de sugestiv fiind poate și faptul că deși valahii sunt, fie în context huniad direct (datorită lui Iancu de Hunedoara), fie în plan regional, o prezență puternică în scrierile private și publice ale umanistului sienez, aceștia lipsesc în cazul de față.

"Neque vos soli, Theutones, inquam, pugnabit: ex Italia, ex Gallia, ex Hispania multi concurrent; nec Hungari deerunt nec Bohemi, fortissime gentes, Rasciani, Bulgari, omnes Illirienses, omnes Greci sumpta occasione consurgent; vicini quoque in Asia dabunt manus. Nolite existimare, principes, ita omnem Asiam Maumeto parere, ut non multi sint Christo servientes; multi in Cilicia Bithinia Capadocia Ponto Siria Christiani sunt, quamvis iugo servitutis oppressi. Hiberi, qui et Georgiani vocantur, Trapezuntii, Armeni Christum colunt nec cunctabuntur arma sumere, si vos viderint audentes". În orice caz, Piccolomini împletea avertismentul legat de puterea deja copleșitoare și în creștere rapidă după anul 1453 a Imperiului Otoman cu speranța victoriei comune asupra acestuia. Acest amestec și tensiune între reprezentarea temătoare a otomanilor ca putere de neînving și posibilitatea prăbușirii puterii lor în urma unei acțiuni creștine comune se regăsește și în scrierile altor umaniști.

În comparație, în plan bizantin târziu și cu accent deosebit asupra receptării puterii otomane și a căilor de diminuare, aneantizare chiar a

acesteia, o atenție deosebită o merită lucrările lui Laonic Chalcocondil, Georgios Sphrantzes, (Mihail?) Ducas sau Mihail Critobul. Evident acestea sunt influențate de amintirea distrugerii țării lor și de eșecul puterilor creștine de a-l preveni, inclusiv în confruntare directă cu puterea otomană, impactul dezastrului cruciat de la Varna (1444) fiind deosebit de puternic în plan simbolic și politic decenii după. Sub acest raport, dincolo de problema protectorilor (comanditarilor) acestor autori din Imperiul Otoman extins, se poate constata o anumită luciditate sporită în raport cu majoritatea entuziaștilor creatori de proiecte cruciate din Apus, iar, de asemenea, se poate identifica și un loc comun, între creștinătatea latină și cea greacă (între părți din acestea), al reticențelor vizavi de un succes creștin împotriva Imperiului Otoman. Aceste raporturi de percepție și de reda-re medievală au susținut și încă susțin o serie de stereotipuri moderne (precum ar fi, în cazul de față, cel al antagonismului dintre cvasi-moderna mașină militară otomană și Ungaria feudală subdezvoltată), deși, în fapt, actele și acțiunile medievale propriu-zise nu permit generalizarea unor asemenea interpretări. În fapt, adesea, în epoca lui Matia Corvin, reținerile și eșecurile creștine în cadrul confruntării cu Imperiul Otoman, precum și înțelegerile cu acesta, provin din calcule financiare și militare (costurile și efectivele necesare atât defensivei, cât și ofensivei împotriva Înaltei Porți), la fel de moderne ca și cele atribuite în realitate și în teorie sultanilor. Cronicarii bizantini, prin apartenența lor la lumea "celora care trebuie să fie eliberați", au fost frecvent printre primii care să le observe.

Ioan de Hunedoara și Matia Corvin în istoriografia greacă modernă (secolele XIX-XX)

Ariadni Moutafidou, Hellenic Open University, Thessaloniki

Istoriografia greacă din ultimele secole s-a preocupat de figurile celor doi Huniazi sub două raporturi majore: cel al istoriei națiunii grecești, integrate relațiilor dintre Apus și Răsărit în lupta cu amenințarea otomană și cel al istoriei Renașterii și umanismului. Recent raporturi au fost adaptate abordării istoriei din perspectiva unui trecut comun european, ceea ce a dat și dă posibilitatea pentru stabilirea unor paralele și abordării comparatiste extrem de utile, fie numai pentru că, de la bun început, în plan grecesc, Ioan de Hunedoara, alături de Skanderbeg și Constantin XI (XII) Paleologul, face parte dintr-o triadă a gloriei creștine în lupta cu Imperiul Otoman. Din acest punct de vedere, gloria lui Iancu, fie, la nivelul relațiilor europene de factură mai recentă, fie la nivelul corelațiilor cu istoria națională greacă tradițională, nu trebuie să surprindă, din cel puțin (și) un motiv medieval. Grecii din preajma și slujba sa, și probabil nu numai ei, îl vedeau, imediat după 1453, drept succesor al basileilor, drept noul Constantin și ultimul împărat al Bizanțului restuarat, care trebuia să redea vechea gloriei imperiului prăbușit. Este evident că, și în acest plan, moștenirea lui Matia Corvin a fost avantajoasă și dificilă deopotrivă și s-a reflectat ca atare asupra imaginii moderne a acestuia, pe fondul încetățenirii căderii Imperiului Bizantin.

Împreună cu Skanderbeg și Constantin, Iancu a dat glorie eternă ultimelor momente ale Imperiului Bizantin. Ca unul dintre ultimii apărători ai Orientului creștin, Iancu i-a învins în repetate rânduri pe turci. El este o sumă de valori și funcții. Este eroul Europei creștine, al catolicismului împotriva Islamului, eroul național al ungarilor, guvernatorul regatului și voievodul Transilvaniei, generalul experimentat și războinicul neînfricat. El este prezentat ca un erou creștin comparabil cu Alexandru cel Mare și Constantin cel Mare, așa cum o făcuseră deja bizantinii din vremea sa. Experiența și credibilitatea sa au strâns în jurul său soldați din diferite națiuni. Vlăhi, germani, unguri, slavi, transilvăneni sau cehi s-au strâns sub steagul său. Vaticanul a trebuit să-l recunoască ca figură embematică a proiectatei cruciade. Dar impactul grec al lui Iancu nu s-a oprit aici. Lucrările din secolele XIX și XX subliniază și faptul că victoriile sale împotriva Turcului au avut un impact semnificativ asupra elenismului înlăunțuit și asupra primelor mișcări de eliberare din Macedonia de Vest și Centrală în secolul XV. În mod firesc, date fiind specificitățile temelor abordate și contextul de epocă, istoriografia greacă a tratat în mod diferit fiecare dintre aceste aspecte, un accent major căzând însă în mod constant pe rolul antiotoman

confederator al lui Iancu.

Matia Corvin a fost văzut ca un demn urmaș al gloriosului său tată. El a continuat lupta antiotomană a lui Iancu și a protejat frontierele sudice ale regatului său. Este văzut drept un mare rege al Ungariei și unul dintre cei mai importanți lideri ai secolului XV. Realizările sale militare, fiscale, juridice și comerciale sunt atribute clasice ale portretului său istoriografic. Un accent particular a fost pus pe faptul că în timpul domniei sale umanismul a înflorit, iar curtea sa a fost unul dintre cele mai importante centre umaniste din Europa. Istoriografia a răspuns, în mod evident, pozitiv, interesului său pentru colecționarea de manuscrise, pentru fondarea de biblioteci, pentru ridicarea de construcții renaștentiste pentru mecenatul său generos, de care au beneficiat savanți și artiști renașcentiști. Dată fiind și opoziția construită cu situația grecilor din Imperiul Otoman, în special, s-a încetățenit o imagine edenică practic a curții renaștentiste a lui Matia Corvin. Biblioteca sa, considerată a doua ca mărime după cea a Vaticanului, ocupă un loc special în cadrul acestei reprezentări istoriografice. Conținând peste 2000 de volume, inclusiv prețioase manuscrise grecești și latine, biblioteca este, în planul imaginii, pandantul perfect, al relațiilor strânse întreținute de Matia cu savanții și intelectualii greci care se refugiaseră în Apus, după căderea Bizanțului, precum ar fi, în primul rând, Ioannis Argyropoulos sau Georgios Trapezountios (Gheorghe de Trapezunt).

Rudele otomane de sânge ale lui Matia Corvin

Alexandru Simon, Universitatea "Babeș-Bolyai", Cluj-Napoca

În octombrie 1479, la Câmpul Pâinii, trupele transilvane și bănățene ale Regatului Ungar au învins oastea otomană, intrată în regat, alături de trupele Țării Românești, statul de unde birocrații venețieni și umaniștii din epocă afirmau că venise familia regelui Matia Corvin. A fost cea mai mare victorie antiotomană a Coroanei Ungare din timpul domniei sale, egalată doar de cucerirea cetăților Jajce (1463) și Sabaț (1476). "Mediatizarea" bătăliei a fost pe măsura succesului. Matia n-a uitat nici să-și învinovățească principalii adversari pentru atacul otoman. Veneția și împăratul Frederic III au fost acuzați că-i instigaseră și îi ajutaseră pe otomani. În

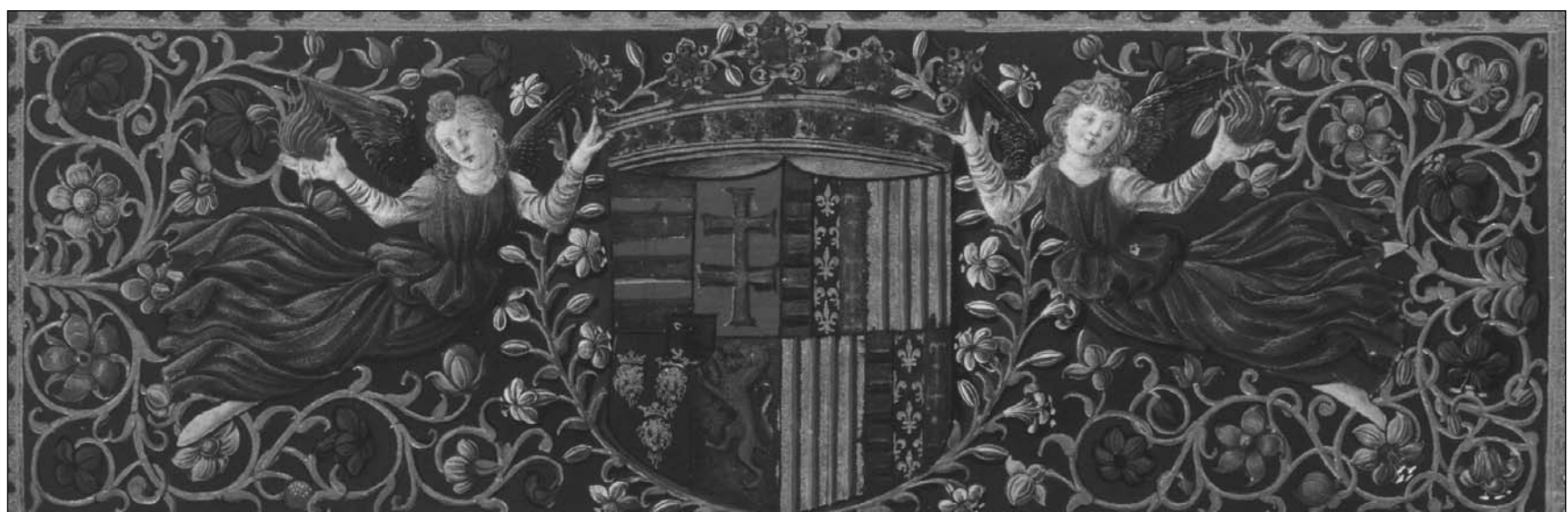
bună măsură, regele părea să aibă dreptate. Astfel, în cadrul acestei duble campanii de imagine, Matia și-a trimis solii și la Reichstag-ul de la Nürnberg din decembrie. Căuta să profite de pe urma relativului credit și capital de imagine de care beneficia din partea "Parlamentului German", cu care Frederic III avusese adesea probleme. În fața reprezentanților germani și a trimișilor împăratului, cel care, de la începutul domniei lui Matia, îl ironizase, ca o bună parte a elitei regatului ungar, ca fiind doar un individ născut dintr-un tată valah, solii regali au prezentat victoria și au făcut un mic istoric al expansiunii otomane. Ei au precizat, *en passant*, și

faptul că Mehmed II avea printre strămoșii săi și valahi. Câteva luni mai târziu, Matia și Mehmed II schimbau scrisori de prietenie, numindu-se reciproc rude de sânge.

Crăișorul valahilor, acuza transformată de Antonio Bonfini în titlu, înțelesese să exploateze și altfel succesul căpitanilor săi. Oferise, în public, atât lumii creștine, cât și celei musulmane, un argument major pentru înțelegere și pentru spaimă deopotrivă, argument acceptat ca atare de către Poartă. Nu conta că el era adus din condei. Conta gestul și semnificația acestuia. Regele, care extrăsese pentru gloria sa corvină romanitatea din originea sa valahă, scotea la 1479 din același "rezervor genetic" motive pentru acordul cu sultanul și pentru teama lumii creștine de care se simțea trădat.

Nu era doar un joc politic pe termen scurt. Matia avea să se distanțeze tot mai mult de autoritatea romană și de cruciada antiotomană.

La 1488, în ediția tipărită a cronicii sale oficiale,

Bibliotheca Corviniana: manuscrise iluminate

Bibliotheca Corviniana: manuscrise iluminate

János Thuróczy, susținător al componentei scitice (adică maghiare în extensie) a identității regale a lui Matia, așa cum Bonfini o sprijinea pe cea română, îl făcea pe Mehmed II (†1481), să afirme că doar el și cu Matia sunt demni de a se numi monarhi. Parte componentă a mutației politice și comunitare de percepție creștină a Înaltei Porți, parte rezultat al interferențelor propagandistice de la sfârșitul Evului Mediu, Turcul valida valoarea lui Matia, așa cum papalitatea, în pofida investițiilor ei politice și financiare în rege, era acum acuzată "indirect" de a nu fi făcut-o vreodată.

Între discursul ungar (1479) și cel otoman tipărit (1488) apăruse "criza Djem". Fiii lui Mehmed II, Djem și Baiazid II, se luptaseră pentru moștenire (1481-1482). Primul, după ce a fost învins definitiv de nevolnicul său frate, a intrat sub protecția cavalerilor ioași. Popular în Imperiul Otoman, chiar și după succesele ungare și moldave ale lui Baiazid II (1484), Djem era văzut ca principalul atu creștin împotriva Porții. Iar el vroia să ajungă la curtea lui Matia, singurul pe care-l socotea capabil să-l ajute. Îi cerea sprijinul ca unuia care-i era ruda sa de sânge. La fel încerca să o facă și Baiazid, dar Matia era mult mai reținut, la acest nivel, față de el. Îl vroia pe Djem, nu atât pentru a se lupta cu Baiazid, cât pentru a ajunge la o înțelegere mai avantajoasă cu sultanul. Roma, protectoarea ioașilor, se opunea însă.

Confruntat și cu problema propriei sale succesiuni, Matia trebuia să fie mai rezervat. Deși invoca legăturile de sânge dintre el și Djem în sprijinul trimerii lui Djem la Buda, Matia declara că știe de legături de la Djem (1488-1489). Trecea sub tăcere faptul că el însuși lansase ideea. În plus, versiunea ungară a rudeniei nu se prea acorda cu cea otomană. Matia dirijase legătura aparent spre bunica tatălui său (care, după Bonfini mai târziu, ar fi fost de sânge imperial grec), a cărei soră, luată prizonieră de otomani, ar fi intrat în harem. Djem trăgea rudenie spre persoana mamei sale, care ar fi fost din familia lui Matia. Moartea lui Matia a pus însă capăt acestor discuții. Djem n-a mai ajuns niciodată la Buda. Povestirea valaho-ungaro-otomană s-a pierdut în vremea în care adversarii ungari și regionali ai regelui se grăbeau să scape de moștenirea controversatului monarh.

Bessarion, patriarh latin de Constantinopol, și Biserica de rit grec din Regatul Ungariei (1463-1472)

Dan Ioan Mureșan, École des Hautes Études en Sciences Sociales, Paris

Pentru a defini mai precis statutul Bisericii Ortodoxe din Regatul Ungar trebuie coborât până în secolul X, în deceniile care au premers apariția Regatului Ungar și "încreștinarea catolică de stat" a supușilor lui Ștefan I cel Sfânt, iar acest fapt spune multe despre problemele documentare și interpretative care desenează un subiect de istorie de secol XV. Pe la mijlocul secolului X, puterea bizantină a fondat mitropolia Turc(h)iei destinată atragerii la creștinism, sub controlul basileilor și a Marii Bisericii, a populației maghiare și mai ales a teritoriilor controlate de către aceasta. Treptat, această mitropolie a fost "latinizată", cu precădere în secolul XII, devenind cea de a doua arhiepiscopie a regatului, cea de Kalocsa. Imediat după cruciada a IV-a, la începutul secolului XIII, rețeaua de episcopii sufragane a vechii mitropolii a fost "dizolvată" în sistemul ecleziastic de rit latin. Sub acest raport, o comparație cu situația Bisericii de rit grec de sub autoritate venețiană poate fi sugestivă. În aceeași perioadă, a dispărut complet, ca în Regatul Ungar, ierarhia superioară ortodoxă din teritoriile controlate de republica venețiană. Ca în Creta, și în Transilvania, conducerea acestei Biserici de rit grec a fost asigurată, pe parcursul secolelor XIII-XV, doar de către protopopi. Din punct de vedere al Patriarhiei Ecumenice, o rezolvare parțială a acestor situații a fost obținută, pe fondul amenințării comune antiotomane de la sfârșitul secolului XIV, abia prin ridicarea mitropolitului Ungrovlahiei la rang de exarh al întregii Ungarii, respectiv prin acordarea mitropoliei de Monembasia a dreptului de a-i consacra pe preoții greci din domeniul colonial venețian, unde, conform legilor republicii, prezența ierarhilor ortodocși era interzisă. În esență, în această perioadă (începutul secolului XIII-sfârșitul secolului XIV/ prima jumătate a secolului XV), în Transilvania a funcționat, în linii generale, "modelul ecleziastic cretan".

O schimbare majoră a intervenit după Conciliul de la Florența și formarea unei ierarhii grecești unite, din 1451, la Roma, în exil, conduse de patriarhii Grigore Mammias († 1459), Isidor de Kiev († 1462) și Bessarion († 1472), unul dintre obiectivele majore ale acestuia fiind resuscitarea structurilor

ecleziastice răsăritene din ariile stăpânite de puteri catolice, unde aceste structuri fie nu mai existau, fie erau discriminate. Astfel, cu consecințe imediate pentru Ungaria și Polonia, Grigore a fost numit mitropolit de Kiev (1458-1473), iar Macarie, episcop de Halici (1458-post 1469), ambii de orientare unionistă, activitatea celui din urmă fiind atestată documentar și în Transilvania (1466-1469), unde avea autoritatea asupra creștinilor de rit grec din diocesele Transilvaniei, Orășii și Eger-ului. Activitatea lui Macarie trebuie judecată în funcție de două aspecte esențiale. Enciclica emisă de Bessarion, după numirea sa de către Pius II ca patriarh de Constantinopol, adresată tuturor fețelor bisericesti și credincioșilor de sub jurisdicția patriarhiei ecumenice (1463), s-a păstrat în copie în bibliotecile regale din Cracovia și Buda, în cazul din urmă, traducerea latină a enciclicii, făcută chiar de Bessarion, fiind însoțită de stema regelui Matia Corvin. În 1466-1467, a intervenit ruptura dintre mitropolitul Grigore de Kiev și Bessarion, Grigore ajungând la o înțelegere cu patriarhul ecumenic Denis I, ceea ce a dus foarte probabil la venirea lui Macarie în Transilvania. Astfel, în Ungaria lui Matia Corvin, a început constituirea unei ierarhii superioare ortodoxe sub jurisdicția patriarhiei unite, dar și sub ascultarea directă a ierarhiei latine locale (acest model era în funcțiune în Cipru încă din vremea Cruciadei a III-a), ceea ce a marcat evoluția de la "modelul cretan" la o formulă mult mai tolerantă. Influența ungară a lui Bessarion, crescând începând cu misiunea sa din aria germană (1460-1461), era asigurată în acea perioadă și de prezența colaboratorilor săi, cretanul Filippo Podocataro, în anturajul lui Ioan Vitéz (care, alături de nepotul său Janus Pannonius, a jucat un rol important în aplicarea în regat a "modelului cipriot"), și astronomul Johannes Regiomontanus, trimis de Bessarion în Ungaria, în 1467. De pe aceste poziții, la începutul anilor 1470, cardinalul Bessarion a încercat să-și extindă influența și asupra Rusiei Moscovite și a Moldovei.

Bibliotheca Corviniana: manuscrise iluminate

Scaune și districte săsești în a doua jumătate a secolului XV

Liviu Cîmpean, Universitatea "Babeș-Bolyai", Cluj-Napoca

La sfârșitul secolului XV, structura administrativă săsească din Transilvania putea fi socotită drept completă. Cu câteva modificări, ea a rezistat până la 1876, când universitatea națională a sașilor transilvăneni a fost dizolvată. Structura teritorială era dată, în ordinea cronologică a apariției unităților administrative, de cele 7 scaune, depinzând de Sibiu, de Mediaș și Cincu Mare, de așa-numitele două scaune, de Brașov și Bistrița. Fiecare dintre aceste unități administrative majore avea la bază o istorie care a influențat decisiv relația lor cu regele Matia Corvin.

Hermannstadt a fost prima unitate administrativă a sașilor pe *fundus regius*. Probabil, deja în a doua jumătate a secolului XII exista un *castrum regis* în Hermannstadt, ceea ce ar reprezenta un caz normal pentru Ungaria din acea perioadă. Mai multe elemente conduc spre această posibilitate. De exemplu, deja la 1224 funcționa un comitat al Sibiului, iar un comitat apărea doar în jurul unei cetăți regale. În apropierea orașului, existau două *kapu* (porți), Kis- și Nagykapus/ Klein- și Grosskopisch, importante elemente strategice pentru existența timpurie a unei cetăți regale. Tot în jurul

orașului, existau greavii, o adevărată nobilime germană în Transilvania care aveau același statut ca și acei *iobagiones castris*, conform studiilor lui Konrad Gündisch, ceea ce conduce spre existența unui *castrum* care media legătura dintre ei și rege. În final, recent încheiate săpături arheologice din Piața Huet par să indice și ele existența unui nucleu fortificat al Sibiului de tip *castrum*. Aceste aspecte înlesnesc receptarea *Andreanum*-ului (1224), care stabilea organizarea sașilor într-un nou comitat cu centrul la Sibiu care nu trebuia să aibă legătură cu formele anterioare de administrare. Politica "centralizatoare" a lui Matia a fost nevoită să meargă pe tiparul acestor raporturi, inclusiv după ce, în cursul anilor 1320-1340, comitatul s-a transformat în Provincia celor Șapte Scaune (Miercurea Sibiului, Orăștie, Sebeș, Nocrich, Cincu, Sighișoara, Rupea), conduse de un alt optulea scaun, cel sibian. În urmă cu aproape un secol, Georg Müller presupunea că modificarea administrativă era o urmare a rebeliunii sașilor, Carol Robert încercând să o rezolve și prin trecerea Sibiului de la rangul de comitat la cel de provincie (comitele a fost înlocuit de judele regal, secondat de un jude ales de sași, sub-structura administrativă a sașilor nefiind însă atinsă).

Bibliotheca Corviniana: manuscrite iluminate

Apartenența celorlalte scaune și districte la Sibiu a asigurat premisele fundării universității naționale săsești, din punctul de vedere al sașilor, *fundus regius* devenind o *Terra Saxonum*.

La început și Provincia celor Două Scaune a fost un comitat (la 1320 este atestat primul comite), subordonată comitelui secuilor. Situația juridică s-a modificat sub regele Sigismund de Luxemburg, care a subordonat cele două scaune unui jude numite de el (1402). În 1552, Mediașul a fost recunoscut drept *civitas*, iar cele două scaune au fuzionat (scaunul Mediaș), iar judele suprem a fost înlocuit de un jude regal (cu funcție și rang de primar). Brașovul a fost la început tot un comitat (Burcia), menționat pentru prima dată la 1388, ai cărui comiți (atestați până la 1408/1412) erau de fapt comiții secuilor. Conform constatării lui Gernot Nussbächer, a funcționat, pe la 1412, sub conducerea judeului orășenesc de Brașov un sfat comun (magistrat) al Țării Bârsei, ai cărui membri erau juzii principalelor târguri. Această formă de organizare a funcționat și în timpul domniei lui Matia Corvin.

Bistrița poate fi socotită un caz special. La 1274 este atestat magister *Paulus comes de Rodna et de Byztrece*. Statutul juridic al Bistriței s-a schimbat la 1330, când, soția lui Carol Robert, Elisabeta, i-a eliberat pe coloniștii din Bistrița de sub autoritate străină și i-a așezat sub ascultarea unui comite numit de ea, secondat de un jude ales de către coloniști. Comitele numit de regină avea un rol în special simbolic. Bistrița era condusă de fapt de judele care reprezenta interesele locale (de aici și relația frecvent tensionată a orașului cu Huniazi, mai ales la sfârșitul anilor 1450 și în cursul anilor 1460, după ce lăncu de Hunedoara a devenit comite perpetuu de Bistrița). În secolul XVI, comitatul Bistrița a fost donat de regele Ungariei Ioan Szapolya lui Petru Rareș, domnul Moldovei.

Bibliotheca Corviniana: manuscrite iluminate

Tânărul Mathias Rex în opera istorică și memorialistică a umanistului Enea Silvio Piccolomini

Ovidiu Mureșan, Universitatea "Babeș-Bolyai", Cluj-Napoca

Majoritatea celebrităților care populează fluxul istoriei universale își datorează eternizarea, în memoria colectivă a umanității, unui infailibil instrument apologetic, mitizator și propagandistic. E vorba de biografia istorică, cel mai puțin plicticos dintre genurile îndoielnice ale istorisirii. Respectivul "scenariu narativ" polivalent, alimentat de interferențele mitologiei cu istoria și literatura, este o inovație a istoricilor antici greco-latini. Printre fondatorii biografiei istorice i-am putea evoca pe Isocrate (Elogiul lui Evagoras), Xenofon (Ciropedia), Diogene Laerțiu (Despre viețile și doctrinele filozofilor), Suetoniu (Viețile celor doisprezece cezari), Plutarh (Vieți paralele), Cornelius Nepos (Bărbai străluciți) și Sfântul Ieronim (Bărbai străluciți)¹.

Într-o proximă etapă, genul încorporează primele "hagiografii" celebre, deseori distorsionate de legende și prejudecăți, precum Viețile lui Buddha și Mohamed sau Evangheliile, care nu sunt altceva decât cele patru biografii ale lui Iisus. Acta sanctorum, literatura encomiastică sau martirologia constituie tot atâtea variante medievale ale inconfundabilului gen epic, inventat și promovat, într-o formulă canonică originală, în ambianța culturală a Antichității greco-latine. O alternativă la Viețile Sfinților au fost acele "vitae" profane, întocmite de Einhardt sau Eginhard - Viața lui Carol cel Mare, Radevicus - Despre faptele împăratului Frederic și Joinville - Viața lui Ludovic cel Sfânt².

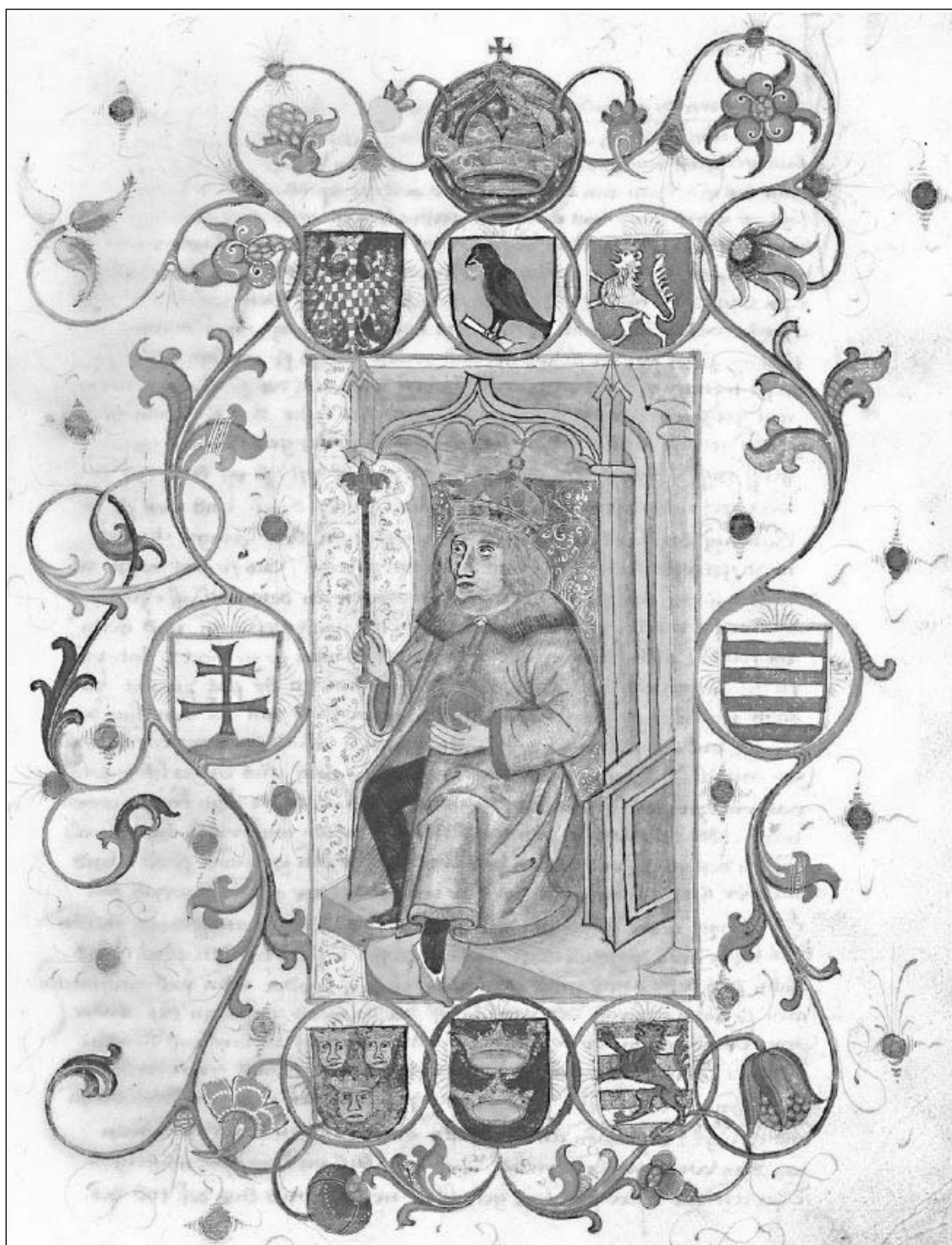
În Renaștere, cultul celebrității e înzestrat cu accente panegirice specifice. Literați sau diplomați, conștienți că distribuie o glorie nemuritoare, umanistii italieni zugrăvesc în scrierile lor, cu o veracitate captivantă și imperioasă, trăsăturile caracteristice ale celor mai însemnate personalități ale lumii europene din acea vreme. Imaginea secolului al XV-lea ar fi incompletă fără aceste biografii, extinse uneori până la cele mai minuțioase detalii. Prin urmare, moda biografiilor istorice este atât o expresie a spiritului epocii, cât și o imitație a modelelor antice (Suetoniu, Cornelius Nepos și Plutarh). Portretul, care devenise subiectul dominant în pictura Renașterii, trebuia, sub auspiciile individualismului orgolios al lui "uomo universale", să se insinueze, într-o ordine firească a lucrurilor, și în celelalte domenii de creație. Portretul clasic de sorginte antichizantă, inspirat din "viețile paralele" ale lui Plutarh sau "viețile căpitanilor străluciți" ale lui Cornelius Nepos, e anistoric prin excelență și echivalează cu o lecție pe care biograful o servește contemporanilor. Modelul unei vieți de altădată e sustras devenirii și proiectat în absolut. Firea eroului e desăvârșită și imuabilă de la prima sa apariție în vârtoarea profund dramatizată a istoriei, iar episoadele narrative, în care e angrenat ulterior, accentuează doar esența sa originală, monumentală, desăvârșită și inalterabilă. Prin urmare, nenumărate biografii istorice din vremea Renașterii înfățișează nu atât destinul unui personaj istoric real, cât legenda sa, adică forma cea mai vie a tradiției istorice. Această formulă epică părea la ora respectivă cea mai eficientă modalitate prin care o personalitate își supraviețuiește, devenind o putere fecundă a tuturor timpurilor. Doar uneori, biografii mai "individualiste" coexistau cu biografiile exemplare, generice

sau tipice, care reliefa mai pregnant rolul decât individul, oferindu-le cititorilor doar un model de imitat³.

Arta biografiei, cu caracter comparativ și colecționar, practică doar accidental de alți autori occidentali, ia amploare în ambianța umanismului italian odată cu instaurarea și proliferarea ideii de glorie ca formă tipică de considerație. Gloria nepieritoare, la care aspirau în epocă reprezentanții elitelor din comunitatea patriciatului urban sau din cea a aristocrației funciare, se configura dintr-un amplu registru de calități: valoarea preeminentă a individului, statutul său social, condiționat de un evantai de privilegii, și un ansamblu de merite și virtuți singulare. "Orice virtute trebuie dusă până la gloria ei", afirma polihistorul umanist Leon Battista Alberti, iar poetul Francesco Petrarca subliniază, în Remedii pentru o soartă sau alta, că: "Adevărata glorie nu se poate căuta, decât săvârșind isprăvi mari. Observă de unde ți-a venit renumele, și vei

înțelege astfel dacă poate fi vorba de o glorie adevărată; deoarece dacă numai întâmplarea ți-a dat faima, tot ea ți-o va lua". Chiar dacă era obligat de împrejurări să și-o însușească cu prețul vieții, prin acea moarte frumoasă a războinicului, căzut în floarea vârstei pe câmpul de luptă, evocată patetic în epopeea homerică, eroul renascentist nu ezita să-și asocieze această glorie de numele său, sperând că o energică și inspirată posteritate mitografică îi va celebra perpetuu isprăvile⁴.

Evident, dintr-un climat care încuraja individualismul exacerbant, irepresibil, cazurile de impostură nu puteau lipsi. Sub auspiciile unor criterii axiologice îndoielnice sau chiar anarhice, numeroși apologeti, fascinați de insolenta perseverență a anumitor nuliități ale vremii sau corupți de ofertele pecuniare ale acestora, acordă, deseori, chiar și eventualelor glorie de anvergură provincială sau locală, șansa de a accede la statutul de personaj istoric sau erou de biografie. Pe de altă parte, atât Quattrocento-ul renascentist italian cât și veacul precedent pot fi considerate un interval temporal extrem de fast și prolific pentru o veritabilă campanie de elaborare a primelor biografii sau colecții de biografii, consacrate unor personalități laice de excepție, uneori de-a dreptul titanice, în care epoca renascentistă abundă. *Viața lui Dante*, *Viața lui Petrarca* și *Femei celebre*, care include 106 biografii, de la Eva la regina Ioana a II-a a *Neapolelui*, de Giovanni Boccaccio, *Despre oamenii vestiți* de Francesco

Bibliotheca Corviniana: manuscrite iluminate

Petrarca, *Viața lui Dante și Viața lui Petrarca* de Leonardo Bruni, *Viața lui Boccaccio și Biografiile oamenilor iluștri* de Filippo Villani, *Despre femeile celebre* de Jacobus Bergomensis, *Viețile celor mai de seamă pictori, sculptori și arhitecți* de Giorgio Vasari, *Viața lui Castruccio Castracani* de Niccolò Machiavelli, *Oameni iluștri* de Bartolomeo Fazio, *Viețile oamenilor iluștri din veacul al XV-lea* de Vespasiano da Bisticci, *Viețile papilor de Bartolomeo Sacchi, numit Platina și Viețile femeilor celebre*, scrise de călugărul augustinian Jacopo Filippo Foresti, care nu omite biografiile umanistelor Isotta Nogarola și Cassandra Fedele, sunt exemple definitorii și memorabile ale acestui tip de biografie⁵.

Înainte de a inspira și încuraja activitatea istoricilor din anturajul Curiei Papale, în postura de suveran pontif, sub numele de Pius al II-lea, Enea Silvio Piccolomini a fost implicat în istoria tumultuoasă a primei jumătăți a secolului al XV-lea, în calitate de secretar al cardinalului Domenico Capranica, participant la Conciliul de la Basel, al antipapei Felix al V-lea, al împăratului romano-german Frederic al III-lea și al altor înalți prelați ai vremii. Inițial opozant al absolutismului pontifical, a devenit ulterior unul dintre papii cei mai întreprinzători și intransigenți, comparabil doar cu Bonifaciu al VIII-lea. Prezidează, la Mantua, un congres internațional destinat resuscitării proiectului de cruciadă antiotomană în Europa Apuseană, anihilează rebeliunile condotierilor și ale tiranilor locali din aria Statului Papal, paralizează comploturile altor adversari ai Sfântului Scaun din Peninsula Italică și, la o vârstă venerabilă, conduce o cruciadă, e drept eșuată, împotriva sultanului otoman Mehmed al II-lea, cuceritorul Constantinopolului⁶.

Proeminentul umanist al secolului al XV-lea, Enea Silvio Piccolomini alias Pius al II-lea, este autorul unuia dintre cele mai dense galerii de biografii din vremea Renașterii, tributară genului memorialistic și intitulată *Bărbați străluciți* (De viris illustribus). Versiunea originală, nealterată de fastul pompos al retoricii antichizante, cuprindea, se pare, 65 de biografii, din care 21 s-au pierdut. Printre ultimele se numără atât cea a lui Filippo Maria Visconti cât și cea a reginei Ioana a II-a a Siciliei. Manuscrisul lucrării *De viris illustribus* a văzut lumina tiparului abia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea⁷.

Din păcate, din acest cortegiu al "exercițiilor de admirație", lipsește o eventuală fizionomie a lui Mathia Corvin, incontestabilă eminență politică, militară și culturală a epocii cruciadelor târzii, în care emanciparea Ierusalimului și a Sfântului Mormânt de sub hegemonia Semilunii ajunsese un proiect revolut sau utopic, evocat doar de eventuale ficțiuni literare, precum capodopera lui Torquato Tasso, *Ierusalimul eliberat*, întrucât, între timp, Europa creștină, vidată de patetismul eroic și mistic al secolelor XI-XIII, intrase în defensivă și se confrunța, în Peninsula Balcanică și în zonele limitrofe ale Europei Central-Orientale, cu un adversar de coșmar, animat de o monstruoasă tenacitate - sardonicul Imperiu Otoman. Studiul nostru constituie, într-un fel, tocmai o tentativă de corijare a omisiunii amintite. În perimetrul său, ne-am străduit să reconfigurăm, cât mai fidel cu putință, trăsăturile portretului de tinerețe al unuia dintre monarhii clasici ai Europei Central-Orientale, care și-a conturat traseul politic longeviv în a doua jumătate a secolului al XV-lea, așa cum sunt acestea trasate, oarecum dezarticulat dar sugestiv, în vasta operă istorică și memorialistică a umanistului Enea Silvio Piccolomini⁸.

Atașat de maniera istoriografică a lui Leonardo

Bruni, umanistul sienez este singurul care a îndrăznit să interfereze istoria cu memorialistica și să combine evocarea de tip foiletonistic cu narațiunea istorică, în stilul individual și liber al lui Petrarca, emancipat de tiparele clasicizante, respectate altfel cu strictete de generația umanistilor canonici. Întrucât în calitate de agent politic internațional a fost implicat într-o serie de evenimente cardinale ale vremii, care s-au derulat la scară continentală, Enea Silvio și-a putut valorifica talentul foiletonistic de observator și fizionomist în procesul de creionare a anumitor secvențe ale operei sale istorice și memorialistice⁹.

Pe parcursul pontificatului său, relativ succint ca durată, Piccolomini, devenit papă sub numele de Pius al II-lea (1458-1464), și-a elaborat voluminoasa *Cosmographia* sau *Historia rerum ubique gestarum locorumque descriptio*, proiectată inițial ca o vastă sinteză asupra civilizațiilor din perimetrul celor trei continente cunoscute la ora respectivă (Europa, Asia și Africa). Neîncheiată, lucrarea încorporează totuși două tratate autonome, redactate la date diferite. Primul, cunoscut sub titlul *De Europa*, a fost început în vara anului 1458, iar al doilea, intitulat *De Asia* a fost întocmit începând cu vara anului 1461. Ambele au fost tipărite postum, mai întâi separat, în mai multe ediții, apoi în volume comune. Elaborarea voluminosului lexicon istorico-geografic are o dublă motivație: pe de o parte constituie expresia sistematizată a enciclopedismului, predominant în epoca Renașterii (autorul numărându-se printre inițiatori), pe de altă parte e un argument în vederea organizării unei cruciade antiotomane, fie și numai prin trecerea în revistă a potențialului politic și economic al Europei, cu precădere în regiunile central-orientale și sud-estice ale acesteia¹⁰.

În spațiul respectivei panorame istorico-geografice, Enea Silvio evocă, relativ cu interes, două episoade dramatice din adolescența regelui Mathia Corvin: mai întâi perioada de detenție a acestuia la Viena, după ce fusese capturat la Buda de Ladislau, regele Boemiei și al Ungariei, iar apoi

eliberarea sa din captivitate, sub auspiciile unei conjuncturi de-a dreptul miraculoase (decesul intempestiv al persecutorului său, conjugat cu desemnarea sa ca succesor al monarhului defunct). Relatarea palpitantă a respectivelor scene istorice denotă o strategie narativă rafinată. Situațiile tragice se succed într-o manieră acumulativă, iar tensiunea la care e supus cititorul se amplifică progresiv, până când tânărul Mathia Corvin, la vârsta de numai 14 ani e proclamat rege al Ungariei de o ligă a magnaților, convocată la Buda, în ziua de 24 ianuarie 1458, la insistențele lui Michael Szilágy, cumnatul lui Ioan/Iancu de Hunedoara¹¹.

Dedicată lui Alfons al V-lea de Aragon, cu care deseori Piccolomini se întreținuse în legătură cu evenimentele din țara respectivă, *Historia Bohemica* a fost elaborată începând cu anul 1458 și încheiată cu câteva zile înainte de decesul autorului. Prima ediție a lucrării a fost tipărită la Roma în anul 1475. Începând cu capitoul 35, Istoria Boemiei se transformă într-o narațiune preponderent memorialistică, întrucât autorul ei devine contemporan cu evenimentele relatate și nu mai utilizează alte surse de documentare¹². Informațiile din lucrare referitoare la Mathia Corvin sunt extrem de parcimonioase. Ele reproduc cu aproximație câteva dintre momentele istorice cuprinse în *Cosmographia*, precum cel dedicat eliberării din captivitate și accederii la tronul Ungariei: „Întrucât a ajuns la Praga exact în ziua când regele a decedat, Mathia, fiul lui Huniade, care fusese adus de la Viena, a devenit captivul lui George. Desemnat rege al Ungariei cu puțin timp înainte, Mathia s-a grăbit să ajungă în regatul său, după ce a fost eliberat din detenție în schimbul unor garanții”¹³.

Historia Austriaca sau *Historia Frederici III* este o investigație istorică nefinalizată și parțial ratată a lui Enea Silvio Piccolomini. Nu constituie în realitate o istorie a împăratului romano-german invocat în titlu, precum am fi tentați să credem, ci o scriere eterogenă, în care autorul compilează cu o

Bibliotheca Corviniana: manuscrise iluminate

rigurozitate discutabilă memorii, fragmente de jurnal diurn, relatări și excerpte din operele unor precursori medievali, precum Otto von Freising și Gregor Hagen. Lucrarea, redactată între anii 1452-1458, a fost continuată, fără a fi finisată, de Johann Hinderbach, un funcționar instruit al cancelariei imperiale din Viena¹⁴. Comentariile dedicate lui Mathia Corvin sunt destul de laconice și rareori semnificative. De cele mai multe ori ele reproduc aproape aiudoma episoadele cunoscute deja din *Cosmographia* și *Istoria Boemiei*. Surprinzătoare sunt doar reflecțiile finale formulate de eruditul sienez pe marginea unor reproșuri apărute în epocă la adresa metodei ilegite de a accede la tron a celor doi suverani, Mathia Corvin, regele Ungariei și George Podiebrady, regele Boemiei, care, o vreme, au fost chiar cunați. Ele par să anticipeze teoriile politice pe care Machiavelli le va dezvolta în *Principele*: „Cele două puternice regate, care au rămas concomitent fără conducători legitimi, au trecut de sub autoritatea unui neam deosebit de nobil și străvechi sub cea a unor oameni de condiție medie. Mulți au adus ambelor alegeri acuza că ar fi fost impuse cu forța. Noi suntem însă de părere că regatele se câștigă cu armele și nu pe cale legală!”¹⁵.

Commentarii rerum memorabilium este o autobiografie scrisă de Enea Silvio Piccolomini până în ultimele luni de viață. Manuscrisul original, prelucrat și prefațat de către Campanus, episcopul de Teramo, a fost inițial tipărit la Roma, sub numele unui scrib, Gobelinus, în anul 1584. Această operă de bătrânețe a lui Pius al II-lea este unica autobiografie a unui suveran-pontif pe care o cunoaștem până acum și, în această ordine de idei, ocupă o poziție privilegiată în istoria universală a autobiografiei. În Quattrocento, autorii de „Commentarius” sau „Historia”, care abordează istoria contemporană lor din perspectivă memorialistică au pretenția că scriu istorie, întrucât respectivul termen devenise în epocă un substitut pentru cronică. De altfel, majoritatea rememorațiilor din *Commentarii* lui Pius al II-lea sunt impregnate de reminiscențe cu tentă istorică¹⁶.

În paginile acestei panorame a „amintirilor necenzurate”, care pentru mulți exegeți constituie capitolul cel mai fermecător și atrăgător din întreaga operă a umanistului sienez, sunt acumulate cele mai numeroase referiri la contactele indirecte

stabilite de Pius al II-lea, în calitate de suveran-pontif, cu regele Ungariei, Mathia Corvin, între anii 1458-1464. E vorba, prin urmare, de intervalul primilor ani de domnie ai fiului lui Ioan/Iancu de Hunedoara. Astfel, autorul *Comentariilor* rememorează episodul primirii la Siena, cu toate onorurile cutumiare, în anul 1458, a ambasadorului lui Mathia Corvin, venit să-i prezinte noului papă omagiile din partea suveranului său. Evenimentul stârnise, la vremea respectivă, proteste vehemente din partea conducătorului delegației imperiale, Broccardo, prepozitul de Salzburg, pe motivul că împăratului Friedrich al III-lea îi fusese oferită coroana Ungariei de un segment al magnaților maghiari. Diplomat suplu, Pius al II-lea dezamorsase diferendul, menționând recunoașterea tânărului Mathia Corvin drept monarh legitim deja de către predecesorul său, Calixt al III-lea (1455-1458), pe considerentul că ocupa efectiv tronul regatului panonic¹⁷. Înaltul ierarh mai aduce în discuție și acuzele de trădare, adică de colaborare cu sultanul otoman, formulate de tânărul rege maghiar, în anii 1459-1463, la adresa regelui Bosniei, Stephan Tomasevic, a cărui fiu, ajuns despotul Serbiei, printr-o strategie matrimonială, cedase turcilor, fără nicio împotrivire, cetatea de importanță strategică Smederevo și la adresa fostului domnitor muntean, Vlad Țepeș, care, se pare, printr-o scrisoare lingușitoare, încercase să reintre în grațiile sultanului Mehmed al II-lea, pentru a-și recâștiga tronul. Pretinsa epistolă care certifica felonia e încastrată în textul memorialistic al *Commentariilor*¹⁸.

În esență însă, Pius al II-lea pare dezamăgit de politica ezitantă a lui Mathia Corvin față de Poarta Otomană, restrânsă la conflicte secundare, precum disputa pentru stăpânirea Bosniei și asediarea cetății Jajce (1463-1464). În favoarea acestei opinii pledează aluziile sale la angajamentul luat de către reprezentanții regelui maghiar în favoarea unei campanii antiotomane în Peninsula Balcanică, cu ocazia Congresului de la Mantua (1459) și la condițiile tratatului de la Petrovaradin (1463), încheiat cu venețienii pentru un scop similar. Pius al II-lea invocă inclusiv o spadă-talisman, dăruită lui Mathia Corvin, care ar fi avut menirea de a-l proteja pe acesta în viitoarele cruciade antiislamice. Din păcate, suveranul panonic era acaparat de un grav conflict cu Imperiul Romano-German, care nu-i permitea angrenarea într-o acțiune de anvergură împotriva cuceritorului Constantinopolului. De aceea, Pius al II-lea comentează euforic condițiile

păcii de la Wiener Neustadt (24 iulie 1463), care, în viziunea sa, iar fi permis regelui Ungariei implicarea plenară în viitoarea cruciadă plănuită de pontificatul roman¹⁹.

În opera sa istorică și memorialistică Enea Silvio Piccolomini pare să fi conceput portretul istoric al regelui maghiar Mathia Corvin într-o manieră fragmentară și oarecum atipică, dacă ținem cont de canoanele istoriografiei renascentiste, în sensul că a abandonat aproape total intenția de a realiza o biografie patetică, exemplară, elaborată în scopuri pedagogice, în favoarea unei biografii „individualiste”, realiste, chiar vag demitizatoare. Poate că umanistul sienez ajunsese, probabil neintenționat, să anticipeze concluziile la care a ajuns, peste un secol și jumătate, notoriul jurist englez, Edward Coke, care, în calitatea sa de adversar declarat al absolutismului monarchic, susținea, cu un umor tipic britanic, că regele muritor a fost creat de Dumnezeu, dar că regele nemuritor este opera omului.

Note:

¹ A. Marino, *Dicționar de idei literare*, vol. I, București, 1973, p. 260 și 262; J. Burckhardt, *Cultura Renașterii în Italia*, vol. I, București, 1969, p. 183.

² A. Marino, op. cit., p. 259; J. Burckhardt, op. cit., vol. II, p. 60-61.

³ T. Vianu, *Opere*, vol. 10, București, 1982, p. 100-116; C. Nepos, *Căpitani străluciți ai neamurilor străine*, București, 1915, p.V; P. Burke, *Renașterea europeană. Centre și periferii*, Iași, 2005, p. 278.

⁴ *Onoarea. Imagine de sine sau dar de sine: un ideal echivoc* (coord. Marie Gautheron), București, 2003, p. 46-57; C. Noica, *Modelul cultural european*, București, 1993, p.104 și 106; Fr. Petrarca, *Scrieri alese*, București, 1982, p. 247-248.

⁵ A. Marino, op. cit., p. 262 și 265; J. Burckhardt, op. cit., vol. I., p. 184 și vol. II, p 61 și 64; O. Mureșan, *Umanism, Renaștere și Papalitate în secolul al XV-lea*, Cluj-Napoca, 2005, p. 56; Idem, *Judecata lui Paris*, Cluj-Napoca, 1996, p. 31-32; P. Burke, op. cit., p. 41 și 272-273.

⁶ O. Mureșan, *Umanism, Renaștere și Papalitate în secolul al XV-lea*, Cluj-Napoca, 2005, p. 54; Idem, *Judecata lui Paris*, Cluj-Napoca, 1996, p. 13.

⁷ E. Fueter, *Geschichte der neuen Historiographie*, München und Berlin, 1911, p. 99; J. W. Thompson, *A History of Historical Writing*, vol. I, Gloucester, 1967, p. 488; E.S. Piccolomini, *De viris illustribus*, Città del Vaticano, 1991, p. 71-73; O. Mureșan, *Umanism, Renaștere și Papalitate în secolul al XV-lea*, Cluj-Napoca, 2005, p. 56.

⁸ O. Mureșan, *Umanism, Renaștere și Papalitate în secolul al XV-lea*, Cluj-Napoca, 2005, p. 125.

⁹ E. Fueter, op. cit., p. 317-318.

¹⁰ G. Paparelli, *Enea Silvio Piccolomini* (Pio II), Bari, 1950, p. 149.

¹¹ *Opera geographica et historica Aenae Sylvii Piccolominei postea Pii II - papae*, Helmstadii, 1699, p.224-225.

¹² E. Fueter, op. cit., p. 117.

¹³ Pius II, *Historia Bohemica*, Helmstadii, 1699, p. 127.

¹⁴ Aeneas Sylvius, *Geschichte Kaiser Friedrichs III*, în *Geschichtsschreiber der deutschen Vorzeit*. XV Jahrhundert (88), vol. II, Leipzig, 1899, p. 3-40.

¹⁵ Ibidem, p. 314.

¹⁶ O. Mureșan, *Umanism, Renaștere și Papalitate în secolul al XV-lea*, Cluj-Napoca, 2005, p. 56-57.

¹⁷ Enea Silvio Piccolomini, *Papa Pio II*, I *Commentarii*, vol. I, Milano, 1984, p. 335.

¹⁸ Idem, I *Commentarii*, vol. I-II, Milano, 1984, p. 449, 1821, 2157-2165.

¹⁹ Ibidem, p. 2269, 2347, 2369-2371, 2401, 2419, 2487, 2539.

Bibliotheca Corviniana: manuscrite iluminate

L'Armée Noire du roi Mathias Corvin et l'art militaire hussite dans le royaume de Hongrie dans la seconde moitié du XV-ème siècle

Emanuel C. Antoche, École des Hautes Études en Sciences Sociales, Paris

Suite aux nombreuses expéditions hérétiques qui se déroulèrent sur son territoire, la future Slovaquie avait tenté à plusieurs reprises, à partir de la quatrième décennie du XVe siècle, de se détacher du royaume hongrois. Le défenseur du bastion hussite qui continua à survivre dans ces contrées fut le condottiere catholique d'ethnie tchèque, Jean (Jan) Jiškra de Brándýs, le héros d'une des *Vitae* de Pie II.

Né en Moravie, il passa sa jeunesse en Italie d'où il se rendit en Hongrie pour servir Sigismond (Zsigmond) de Luxembourg, puis Albert Ier de Habsbourg. Resté fidèle après la mort d'Albert à la reine veuve Elisabeth et à leur fils mineur, Ladislas (Lászlo) V le Posthume, il reçut la fonction de capitaine suprême en Hongrie de Nord et en Slovaquie, en exerçant son autorité sur des importantes villes de la région (1440). Aidé par ses mercenaires tchèques et slovaques, mais soutenu aussi par d'autres bandes, Jiškra occupa une année plus tard pour son compte une partie de ces villes ainsi que des autres bourgs. Ses bandes armées menaçaient en permanence le royaume hongrois confronté en même temps au sud à l'inquiétante avance des forces ottomanes, notamment en Serbie.

Les Hongrois tentèrent à plusieurs reprises de pacifier la Slovaquie, mais, retranché dans ses puissantes forteresses, Jiškra résista avec beaucoup de réussite. A partir de 1449 il fut obligé d'affronter même Jean (Ioan/ Iancu, János) Hunyadi qui, exaspéré par les incursions des hérétiques, décida d'en finir une fois pour toutes avec cet ennemi du royaume. Mais Jiškra lui fit face habilement et réussit même à le vaincre, le 7 septembre 1451, près de Losoncz (Lusnec), grâce à une attaque par surprise, dirigée sur les arrières de l'armée hongroise.

Ce fut le fils de Hunyadi, le nouveau roi de Hongrie, Mathias, qui amena Jiškra à la raison, lorsqu'en 1459, ses troupes lui infligèrent deux défaites successives, sans toutefois remporter la décision. Une deuxième expédition survenue l'année suivante, puis une troisième en 1462, menée par Mathias en personne, obligèrent enfin le rebelle de capituler à Vas (mai). En échange de 25.000 florins et de la donation des châteaux de Lipova (Lippa) et Şoimoş (Solymos) dans le Banat, il accepta de passer avec ses troupes au service du roi, événement qui consacrait les débuts de l'armée mercenaire créée par Mathias, véritable bras droit du pouvoir royal. Jusqu'à sa mort en 1471, il demeura fidèle à son suzerain et accomplit plusieurs missions dangereuses dont la première fut, semble-t-il, l'arrestation de Vlad III Ţepeş (l'Empaleur), survenue le 26 novembre 1462.

En 1465 une nouvelle révolte hussite éclata en Slovaquie sous la conduite du chef mercenaire Jan Švehla. Solidement retranchés dans des forteresses et aidés par les membres de la Jednota bratrská (l'Union des Frères Tchèques), les insurgés opposèrent une rude résistance aux forces royales, en réussissant même à leur infliger une cuisante défaite en 1466. La chute

de la forteresse de Kostolan après un long siège (février 1467) mit fin au soulèvement et fut suivie au cours du printemps par l'anéantissement des dernières forces rebelles, lorsque les débris des bandes vaincues entrèrent à leur tour au service du royaume.

L'armée Noire ou la Légion Noire (Exercitus Nigrorum, Nigra Legio, Schwarze Legion, cerna rota), nom qu'elle garda plus tard dans la mémoire collective à cause de la couleur foncée des habits de ses combattants, naquit progressivement en tant que corps de troupe distinct au sein de l'armée royale pendant les opérations visant la pacification des terres slovaques (1458-1467). Même si au début, toutefois, le roi de Hongrie ne disposait que de faibles effectifs,

Dans ses rangs on rencontrait des Polonais, des Allemands pour la plupart originaires des villes silésiennes, des cavaliers légers serbes et croates, mais le gros était constitué, bien sûr, des Tchèques de Bohême, de Moravie et de Slovaquie, comme l'attestent les noms de quelques-uns de ses capitaines: Jan Zelený, Cernahora ou František Hag. Lors d'une revue de troupes effectuée par Mathias à Wiener Neustadt (1487), la Légion Noire comptait un effectif d'environ 20.000 cavaliers et 8.000 fantassins bien équipés et armés. Une puissante artillerie de siège et de campagne réunissant bombardes et couleuvrines de divers calibres ainsi qu'une flottille fluviale complétaient l'armement de ce corps d'élite.

Quant aux chariots de combat d'origine hussite, les troupes de Mathias étaient pourvues en pleine guerre contre Georges (Jiri) Podiebrad, roi de Bohême, d'une centaine d'armes de ce type (1470). Comme d'habitude, chez les Tchèques, les voitures remplirent plusieurs fonctions tactiques là où les nécessités opérationnelles le demandaient. Mentionnés aussi lors de la bataille Leizensdorf en 1481 contre les Habsbourg ou ils appuyèrent l'infanterie hongroise, les chariots défilèrent au nombre de neuf cents à la parade de Wiener Neustadt, résidence de l'empereur Frédéric (Friedrich) III, tombée aux mains du roi Mathias Corvin.

Dans ses travaux, Gyula Rácz fait aussi une comparaison avec les troupes bourguignonnes de Charles le Téméraire. Il est vrai que les similitudes entre les armées étaient nombreuses. En même temps, il est vrai que la valeur et l'esprit d'une armée ne peuvent être jugés qu'à l'épreuve du feu sur le champ de bataille. Si l'expansionnisme bourguignon fut tenu en échec par les rudes montagnards suisses à Grandson, Morat et Nancy (1476-1477), le royaume hongrois devint à la même période, la grande puissance de l'Europe Centrale et Danubienne.

L'entretien de la Légion Noire nécessitait d'énormes sommes d'argent qui pesaient lourdement sur les ressources financières de la couronne dont le revenu annuel variait de 650.000 à 900.000 ducats. Un cavalier hongrois lourdement armé recevait 3 ducats par mois; un fantassin, 2 ducats, un hussard, 2 ducats et demi. Le coût annuel d'un mercenaire s'élevait à 30 ducats d'or. A part le paiement des troupes, le roi devait veiller à l'entretien des forteresses qui défendaient la frontière méridionale face aux incursions ottomanes, entretien qui coûtait à son tour des sommes faramineuses. D'ailleurs, les besoins financiers du roi influencèrent parfois, sans doute, sa politique étrangère et ses choix stratégiques.

Bibliotheca Corviniana: manuscrite iluminata

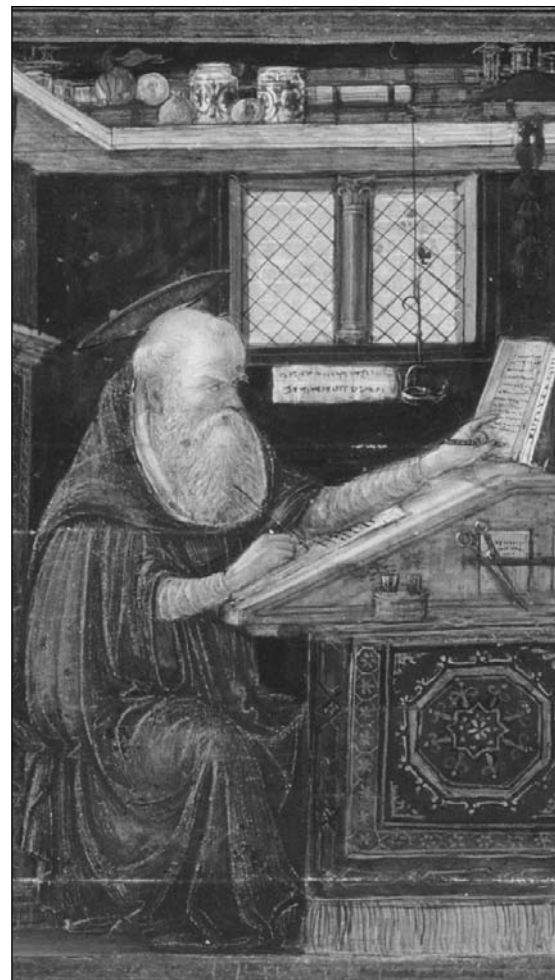
Durant l'été du 1467, une dangereuse sédition éclata en Transylvanie provoquée par la rigueur avec laquelle Mathias traitait les aristocrates du voïvodat peu habitués à un pouvoir central fort, d'autant plus qu'en 1459 ils avaient accueilli avec réticence son accession au trône. Une autre cause principale fut la fiscalité excessive instaurée par le roi, pour payer les dépenses causées par ses coûteuses campagnes. Le 18 août, par la proclamation de Cluj-Mănăstur (Kolozs-monostor), les insurgés demandaient à toute la noblesse transylvaine de venir les rejoindre dans la lutte contre ceux qui avaient ruiné leurs libertés et privilèges et les avaient appauvris par de lourds impôts. Aidé par 12.000 de mercenaires de la Legion Noire sous les ordres de Jiškra, Mathias intervint avec rapidité et réussit à mater l'insurrection (septembre-début novembre). Il prit aussi la décision d'attaquer sur le champ la Moldavie afin de détrôner Etienne (Ștefan) III cel Mare (le Grand) qui se trouvait, semble-t-il, sérieusement impliqué dans la révolte.

Lors de la bataille qui se déroula le 14/15 décembre dans la bourgade de Baia (Bánya), à une vingtaine de km sud-ouest de Suceava, son armée qui comptait à peu près 20.000 combattants fut encore plus maltraitée que les Bourguignons à Morat. Les troupes royales furent attaquées par surprise durant la nuit dans une ville incendiée de trois côtés par l'adversaire. Au cours d'un combat acharné à la lumière des flammes, Mathias fut blessé à deux reprises, mais l'assaut de 12.000 guerriers (l'ost princier) commandés par Etienne III fut finalement repoussé. Jan Drugosz donne des détails dignes d'intérêt concernant le dispositif des forces royales ou les préparatifs de l'attaque ennemie. Après son arrivée à Baia dans l'après-midi du 14 décembre, Mathias prit la décision de renforcer les maigres défenses en bois de la ville afin de dissuader toute attaque. Certaines unités de l'armée parmi lesquelles une partie des merce-

naires de la Legion noire, n'ayant plus trouvé de place à l'intérieur de la palissade, furent obligés de bivouaquer à l'extérieur, notamment dans la partie nord de Baia. Il paraît que des barricades de chariots protégèrent ces troupes qui décidèrent finalement de l'issue du combat, suite à leur contre-attaque décisive qui se déroula après minuit.

Nourrissant l'ambition de fonder son propre empire en Europe Centrale, Mathias mit en 1468 son épée au service du pape Paul II qui, après avoir excommunié Podiebrad, le monarque ultraquiste de Bohême et de Moravie, persuadé d'effacer les dernières traces du hussisme dans le royaume tchèque, proclama par la bulle du 20 avril une nouvelle croisade. Cette fois-ci, l'armée hongroise dut affronter un adversaire de taille, et des combats d'une dureté extrême se déroulèrent en Moravie pendant le siège de Trentin (Trentschin), tombé le 5 juillet. Le 20 février 1469, Mathias essuya une cuisante défaite à Wilimov (Vilémov), près de Kutná Hora. Encerclé dans un cul-de-sac durant une semaine par l'armée de Podiebrad, Mathias n'échappa que grâce à la générosité de son adversaire. Le 3 mai, il fut pourtant couronné roi de Bohême à Olomouc (Olmütz) par les ordres catholiques de Moravie et de Silésie mais il dut replier ses forces vers la Hongrie après l'échec essuyé devant la cité de Hradište. La mort prématurée de Podiebrad (1471), porta un rude coup au parti réformateur. Les pays tchèques reconnurent comme roi Ladislav (Wladyslaw, Ulászló) II Jagellon, fils du Casimir (Kazimierz) IV, roi de Pologne, qui avait promis au pays la tolérance religieuse.

Ayant conclu une alliance avec Frédéric III, Ladislav envahit la Silésie (1474), à la tête des armées polonaise et tchèque réunies, et mit le siège devant Wroclaw (Breslau) où Mathias s'était enfermé. Il ne parvint pas à prendre la ville. Le 21 juillet 1479, par le traité d'Olomouc, Mathias Corvin et Ladislav Jagellon se reconnuent mutuellement roi de Bohême et se

Bibliotheca Corviniana: manuscrite iluminata

partagèrent le pays. Le roi Mathias conserva la Silésie la Moravie et la Lusace jusqu'à sa mort en avril 1490.

Beaucoup de frères tchèques durent quitter à cette époque leur patrie suite aux persécutions déclenchées par le parti catholique. En 1481, Mathias décréta leur expulsion des territoires qu'il avait attachés à sa couronne. Leur situation ne s'améliora pas non plus dans la partie du royaume gouverné par Ladislav II. En 1485, les Ultraquistes devaient obtenir difficilement l'égalité avec les Catholiques.

Lorsqu'en 1490, Ladislav succéda à Mathias sur le trône hongrois, la Silésie, la Moravie et la Lusace furent rattachées au royaume tchèque. En 1516, à la mort de Ladislav, le gouvernement de Bohême fut confié à six directeurs, trois Catholiques et trois Ultraquistes issus de la noblesse tchèque, puissante à cette époque.

La Légion Noire, ne survécut pas à son fondateur. En 1492, Pál Kinizsi, le héros de Câmpul Pâinii (Kenyérmezö, Brotfeld), extermina à Halaszfalva la Cerna rota, considérée comme un foyer perpétuel de troubles et de sédition, un grand danger pour la paix intérieure du royaume. Ce genre de discours appartenait sans doute à la grande noblesse du pays, hostile à l'égard de la politique centralisatrice entamée par le Mathias Corvin, dont les soldats de la légion représentaient un des symboles et plus encore le bras fort du pouvoir royal.

Bibliotheca Corviniana: manuscrite iluminata

Coordonatori:
I. Maxim Danciu
Tudor Sălăgean

Corectură:
L. G. Ilea